

Joanna Gotlib, Mariusz Panczyk, Henryk Rebandel

Wpływ pracy w zawodzie podczas studiów na kierunku pielęgniarstwo na opinie studentów na temat jakości współpracy w ramach interdyscyplinarnego zespołu terapeutycznego – doniesienie wstępne

Z Zakładu Dydaktyki i Efektów Kształcenia Wydziału Nauki o Zdrowiu
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

Wstęp: Efektywna współpraca w zespole leczącym powinna być jednym z podstawowych warunków zagwarantowania wysokiego poziomu usług zdrowotnych.

Celem pracy była analiza postrzegania uczestników zespołu terapeutycznego: lekarza, pielęgniarki, dietetyka i fizjoterapeuty przez studentów pielęgniarstwa oraz porównanie ich opinii na temat osób wykonujących wyżej wspomniane zawody medyczne w zależności od podjęcia przez nich zatrudnienia w wybranym zawodzie podczas studiów.

Materiał i metody: Badania przeprowadzono w grupie 92 studentów (82 kobiety i 10 mężczyzn) II roku studiów stacjonarnych II stopnia na kierunku pielęgniarstwo Wydziału Nauki o Zdrowiu Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (WNoZ WUM).

Dobrowolne badania ankietowe (autorski, anonimowy kwestionariusz zawierający 22 pytania) przeprowadzono na początku semestru letniego r. ak. 2009/2010. Do analizy statystycznej wykorzystano nieparametryczny test U Manna-Whitneya ($p < 0,05$) (STATISTICA 9.0).

Wyniki: Postrzeganie cech charakteryzujących zawód lekarza, pielęgniarki, dietetyka oraz fizjoterapeuty nie różniło się istotnie w zależności od podjęcia zatrudnienia w wybranym zawodzie w przypadku większości badanych cech. Podejmowanie pracy w zawodzie nie miało wpływu na opinie na temat konieczności podnoszenia kwalifikacji przez osoby wykonujące zawody medyczne. Jediną cechą różniącą istotnie dwie badane grupy studentów było postrzeganie zawodu dietetyka jako zawodu ciekawego.

Wnioski:

1. W badanej grupie studentów praca w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza nie wpłynęła na postrzeganie członków zespołu terapeutycznego.

2. W opinii badanej grupy studentów, bez względu na rodzaj wykonywanej pracy zawodowej, wykonywanie zawodów medycznych wymaga doskonalenia umiejętności pracy w zespole medycznym.

Słowa kluczowe: studenci, pielęgniarstwo, interdyscyplinarny zespół terapeutyczny, praca w zespole, praca zawodowa studentów

The influence of working as a nurse while studying nursing at university on the opinions of students regarding the quality of co-operation in the interdisciplinary therapeutic team – pilot study

Introduction: *Effective co-operation within the therapeutic team is a prerequisite for high-quality medical care.*

This article analyses the perceptions of students of nursing about the members of the therapeutic team (doctor, nurse, dietician, and physiotherapist) and compares these opinions as expressed by students already working as nurses vs. those not working as nurses.

Material and Methods: *The study involved a group of 92 students (82 females and 5 males) in their second year of a full-time MA programme in Nursing at the Faculty of Health Science, Warsaw Medical University.*

A questionnaire of 22 items designed by the authors was completed by volunteers at the beginning of the second (summer) semester in the academic year 2009/2010. Statistical analysis of the data employed the non-parametric Mann-Whitney U test ($p < 0.05$) (STATISTICA 9.0).

Results: *Perceptions about the professional characteristic of doctors, nurses, dieticians, and physiotherapists did not differ between nursing students already working as nurses vs. those not working with regard to the majority of characteristics studied. Experience with the future profession did not influence opinions regarding the need for medical professionals' improving their qualifications. The only characteristic that was significantly different between the two groups of students was the perception of a dietician's job as interesting.*

Conclusions:

1. *Working as a nurse did not influence the perceptions of the nursing students about the members of the therapeutic team.*

2. *In the opinion of the study group participants, regardless of the nature of one's responsibilities, working in a medical profession requires constant improvement of one's ability to work in the medical team*

Key words: *students, nursing, interdisciplinary therapeutic team, team work, professional work*

WSTĘP

Według wielu autorów, współpraca w zespole leczącym jest uznawana za jeden z podstawowych warunków, niezbędnych do zagwarantowania wysokiego poziomu świadczonych usług zdrowotnych [1–23]. W światowych publikacjach podkreśla się, że studenci, którzy rozpoczynają studia na kierunkach medycznych lub na innych kierunkach związanych z naukami o zdrowiu posiadają ukształtowane opinie na temat osób wykonujących zawody medyczne, jednakże opinie te kształtowane są zazwyczaj na panujących w społeczeństwie opiniach stereotypowych. Według doniesień światowego piśmiennictwa wspomniane stereotypowe opinie nie są podczas kształcenia na studiach medycznych weryfikowane, lecz raczej umacniane. W związku z tym w piśmiennictwie światowym coraz częściej podkreśla się potrzebę uzupełniania programów kształcenia na kierunkach związanych z ochroną zdrowia o zagadnienia dotyczące kształcenia interdyscyplinarnego w zawodach medycznych [1–23]. Wprowadzenie wspomnianych zagadnień do programów kształcenia mogłoby przyczynić się do weryfikacji panujących stereotypów poprzez kształtowanie prawidłowych postaw przyszłych członków zespołu

leczącego już od początku kształcenia w zawodzie medycznym. Jest to szczególnie istotne w kontekście prezentowanych w piśmiennictwie światowym opinii na temat panujących w zespołach leczących stosunkach hierarchicznych, które dotyczą szczególnie braku umiejętności współpracy między lekarzem a pozostałymi członkami zespołu terapeutycznego, a szczególnie personelem pielęgniarskim.

CEL

Celem pracy była analiza postrzegania uczestników zespołu terapeutycznego: lekarza, pielęgniarki, dietetyka i fizjoterapeuty przez studentów pielęgniarstwa oraz porównanie ich opinii na temat osób wykonujących wyżej wspomniane zawody medyczne w zależności od podjęcia przez nich zatrudnienia w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarskiego podczas studiów.

MATERIAŁ I METODY

Badania przeprowadzono w grupie studentów II roku studiów stacjonarnych II stopnia (dawniej: uzupełniających magisterskich) na kierunku pielęgniarstwo Wydziału Nauki o Zdrowiu Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (WNoZ WUM).

W badaniach udział wzięło łącznie 92 studentów: 82 kobiety i 10 mężczyzn. Badana grupa studentów stanowiła ok. 50% całego rocznika studentów II roku studiów II stopnia na kierunku pielęgniarstwo.

Większość studentów – 54 osoby – to osoby poniżej 24 lat. Zdecydowana większość grupy badanej: 71 osób ukończyło studia I stopnia w Warszawskim Uniwersytecie Medycznym, 17 osób z grupy badanej ukończyło studia I stopnia w innej uczelni.

Zdecydowana większość badanej grupy studentów – 73 osoby – wykonywała w chwili prowadzenia badania pracę pielęgniarki/pielęgniara, 19 osób nie pracowało lub wykonywało pracę niezwiązaną z wybranym kierunkiem studiów.

Badania ankietowe przeprowadzono na początku semestru letniego r.ak. 2009/2010. Udział w badaniach był dobrowolny.

CHARAKTERYSTYKA KWESTIONARIUSZA

Autorski, anonimowy kwestionariusz zawierający łącznie 22 pytania zamknięte, półotwarte i otwarte dotyczył postaw zawodowych studentów. Szczegółowymi elementami składającymi się na pojęcie „postawa zawodowa studenta” był stosunek studentów wobec kilku obszarów:

1. postawy wobec własnego zawodu i grupy zawodowej,
2. postawy wobec kształcenia w pielęgniarstwie,
3. postawy wobec osób wykonujących inne zawody medyczne,
4. postawy wobec możliwości rozwoju zawodowego,
5. postawy wobec pracy w wybranym zawodzie.

Do analizy wyników prezentowanych w niniejszej pracy wykorzystano wyłącznie pytania dotyczące opinii studentów pielęgniarstwa odnośnie zawodów medycznych: lekarza, pielęgniarki, dietetyka i fizjoterapeuty, w których studenci oceniali w skali: 1 (zdecydowanie się *nie* zgadzam) – 2 – 3 – 4 – 5 (zdecydowanie się zgadzam), w jakim stopniu zgadzają się z prezentowanymi w kwestionariuszu stwierdzeniami dotyczącymi tych zawodów.

ANALIZA STATYSTYCZNA

Do analizy statystycznej wykorzystano program firmy Statsoft STATISTICA 9.0 (licencja Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego).

Ze względu na fakt, że porównywano dwie grupy studentów: grupę studentów, którzy podję-

li podczas studiów pracę związaną z kierunkiem studiów oraz grupę studentów, którzy nie podjęli podczas studiów żadnej pracy lub podjęli pracę niezwiązaną z wybranym kierunkiem studiów oraz ze względu na charakter analizowanych danych (dane jakościowe, nieparametryczne) do analizy statystycznej wykorzystano nieparametryczny test U Manna-Whitneya. Przyjęto poziom istotności statystycznej $p < 0,05$.

WYNIKI

W badanych grupach studentów postrzeganie cech charakteryzujących poszczególne zawody związane z medycyną i naukami o zdrowiu: lekarza, pielęgniarki, dietetyka oraz fizjoterapeuty nie różniło się istotnie w zależności od podjęcia pracy w zawodzie pielęgniarki/pielęgniara w przypadku większości badanych cech. Jedyną cechą różniącą istotnie dwie badane grupy studentów było postrzeganie zawodu dietetyka jako zawodu ciekawego. Studenci, którzy nie podjęli pracy związanej z wybranym kierunkiem studiów lub w ogóle nie podjęli zatrudnienia uznali zawód dietetyka jako ciekawy istotnie częściej niż studenci, którzy podczas studiów podjęli pracę w zawodzie pielęgniarki/pielęgniara.

Szczegółowe wyniki dotyczące różnic pomiędzy opiniami studentów, którzy podczas studiów podjęli pracę w zawodzie pielęgniarki/pielęgniara oraz tymi, którzy nie podjęli pracy związanej z kierunkiem studiów wybranym lub w ogóle nie podjęli zatrudnienia przedstawiono w tab. 1.

DYSKUSJA

Tematyka wzajemnego postrzegania studentów studiujących na kierunkach związanych z medycyną i naukami o zdrowiu jest szeroko podejmowana w piśmiennictwie światowym. W doniesieniach dominują dwa kierunki analiz: publikacje dotyczące postrzegania różnych zawodów przez studentów kierunków medycznych: medycznych i niezwiązanych z medycyną. Druga grupa publikacji dotyczy postrzegania przez studentów wyłącznie w zakresie zawodów związanych z medycyną. W publikacjach tych dominuje najczęściej wyrażana opinia, że w zespołach medycznych panują hierarchiczne stosunki, a osobami dominującymi, zwykle nieprzejawiającymi postawy partnerskiej wobec pozostałych członków zespołu terapeutycznego są lekarze.

TABELA 1. Opinie badanej grupy studentów na temat cech charakteryzujących zawody: lekarza, pielęgniarki, dietetyka oraz fizjoterapeuty oraz różnice pomiędzy studentami, którzy podjęli pracę w wybranym zawodzie oraz tymi, którzy nie podjęli pracy związanej z wybranym kierunkiem studiów lub w ogóle nie podjęli zatrudnienia

TABLE 1. Opinions of the students regarding the characteristics of the professions of medical doctor, nurse, dietitian and physiotherapist and differences between the students who have already worked as nurses and those who do not have experience of working in nursing care or in any job

Badana cecha zawodu	Dietetyk		Fizjoterapeuta		Lekarz		Pielęgniarka	
	Studenci pracujący w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarka	Pozostała grupa studentów	Studenci pracujący w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarka	Pozostała grupa studentów	Studenci pracujący w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarka	Pozostała grupa studentów	Studenci pracujący w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarka	Pozostała grupa studentów
potrzebny	5*	5	5	5	5	5	5	5
	p<0,277		p<0,898		p<0,365		p<0,171	
ciekawy	3	5	5	5	5	5	5	5
	p<0,046		p<0,165		p<0,466		p<0,505	
satysfakcjonujący	3	3	4	4	5	5	3	4
	p<0,557		p<0,602		p<0,866		p<0,510	
wymaga ciągłego podnoszenia kwalifikacji	4	4	5	5	5	5	5	5
	p<0,143		p<0,227		P<0,506		p<0,186	
posiada wysoki status społeczny	3	3	4	4	5	5	1	1
	p<0,739		p<0,989		p<0,138		p<0,544	
studia kształcące w tym zawodzie są trudne	3	3	4	4	5	5	3	4
	p<0,628		p<0,159		p<0,552		p<0,701	
w Polsce niedoceniony	3	3	4	3	1	1	5	5
	p<0,401		p<0,843		p<0,759		p<0,143	
przyszłościowy	4	5	4	5	5	5	4	5
	p<0,124		p<0,124		p<0,768		p<0,593	
twórczy	4	5	4	4	4	4	3	3
	p<0,680		p<0,664		p<0,355		p<0,818	
wymaga doskonalenia umiejętności pracy w	4	4	5	4	5	5	5	5
	p<0,323		p<0,794		p<0,697		p<0,416	

* – modalna - najczęściej występująca liczba wśród wybieranych przez ankietowanych w skali:

1 (zdecydowanie się nie zgadzam) – 2 – 3 – 4 – 5 (zdecydowanie się zgadzam)

* – mode – the most frequent value chosen by participants on a scale of 1 (definitely disagree) – 2 – 3 – 4 – 5 (definitely agree)

W badaniach Rudland'a [18] w opinii studentów I roku rozpoczynających naukę w szkołach medycznych zawód lekarza miał zdecydowanie wyższy status społeczny niż zawód pielęgniarki [18]. Podobne wyniki uzyskał Hean w badaniach w grupie 1200 studentów I roku 10 kierunków studiów związanych z medycyną [7]. Lekarze postrzegani byli przez badanych studentów jako osoby decyzyjne, posiadające w zespole medycznym rolę lidera, natomiast pielęgniarki – jako osoby o najlepszych wśród członków personelu medycznego kompetencjach interpersonalnych. Wyniki Tunera potwierdzają, że pod względem poziomu wyedukowania i konieczności ciągłego kształcenia, zawód lekarza wymieniany był przez studentów na pierwszym miej-

scu, natomiast zawód pielęgniarki był pod ww. względami wymieniony na ostatnim miejscu [21].

W badaniach Dalley'a analizowano postrzeganie fizjoterapeutów przez pielęgniarki pracujące w zespołach rehabilitacyjnych [11]. Z przeprowadzonych wywiadów wnioskować można, że pielęgniarki bardzo doceniały znaczenie i kompetencje fizjoterapeutów, lecz uważały, że w niewystarczającym stopniu rozumieją oni rolę i zadania pielęgniarki oraz jej autonomię zawodową w rehabilitacji pacjentów, co potwierdzają również omawiane wcześniej wyniki Rudland'a, Hean'a i Turner'a dotyczące niedoceniań zawodu pielęgniarki przez pozostałych członków zespołu terapeutycznego [7, 18, 21].

Wydaje się, że postrzeganie wybranego przez siebie zawodu jako lepszego niż zawody kolegów z zespołu terapeutycznego często już na początku kształcenia zawodowego i dalej podczas studiów, może być największą przeszkodą w kształtowaniu prawidłowych relacji w zespole medycznym. Czynnikiem ten podkreślił również w swojej pracy Hean [7]. Zwrócił on uwagę, że stereotypowe postrzeganie ról członków zespołu medycznego, z jakim studenci rozpoczynają kształcenie i w wyniku nieprawidłowych relacji umacniają podczas studiów, może stwarzać największe trudności w kształtowaniu późniejszych prawidłowych relacji w miejscu pracy.

Nieliczne doniesienia krajowego piśmiennictwa potwierdzają jedynie opinie autorów zagranicznych [2, 4, 5].

W badaniach autorki niniejszej pracy, przeprowadzonych w Warszawskim Uniwersytecie Medycznym w grupie 305 studentów: audyofonologii, dietetyki, fizjoterapii, pielęgniarstwa oraz położnictwa, analizowano opinie studentów na temat sposobu postrzegania osób pracujących w zawodach medycznych, które stanowią zespół kompleksowo zajmujący się pacjentem [4]. Wyniki badań pokazały istotne różnice we wzajemnym postrzeganiu osób wykonujących zawody już w grupie studentów niepodjęających jeszcze pracy zawodowej. Studenci pielęgniarstwa, istotnie częściej niż pozostała grupa badanych, deklarowali, że zawód ten jest satysfakcjonujący ($p < 0,001$) i odpowiedzialny ($p < 0,01$). Studenci fizjoterapii, istotnie częściej niż pozostała grupa badanych, deklarowali, że zawód fizjoterapeuty jest przyszłościowy ($p < 0,001$), twórczy ($p < 0,001$) i w Polsce niedoceniony ($p < 0,01$). Studenci dietetyki, istotnie częściej niż pozostała grupa badanych, deklarowali, że wybrany przez nich zawód wymaga wysokich umiejętności interpersonalnych ($p < 0,001$) i ciągłego podnoszenia kwalifikacji ($p < 0,01$), umożliwia otrzymanie wysokich dochodów ($p < 0,01$) i jest ciekawy ($p < 0,001$).

Podobne wyniki uzyskano w innych badaniach tej samej autorki dotyczących postaw zawodowych studentów fizjoterapii, w których analizowano między innymi miejsce fizjoterapeuty w zespole terapeutycznym ze szczególnym uwzględnieniem lekarza i pielęgniarki [5]. W badaniach tych analizowano zmianę postaw studentów fizjoterapii wobec zawodu lekarza i pielęgniarki podczas studiów I stopnia (dawniej: licencjackich). Zgodnie z wynikami prezentowanymi w publikacjach światowego piśmiennictwa

wykazano, że także w Polsce studenci rozpoczynają studia, posiadając stereotypowy obraz innych członków zespołu medycznego, który w okresie trzech lat kształcenia podczas studiów I stopnia nie ulega istotnej zmianie.

Skorupska w swoich badaniach również podkreśla, że dla całokształtu uzyskanych celów terapeutycznych nie bez znaczenia pozostaje współpraca całego zespołu leczącego, a jej wyznacznikiem mogą być postawy prezentowane przez członków zespołu interdyscyplinarnego w relacjach wzajemnych [2]. W swoich badaniach, w których oceniano postawy medycznych i niemedyków pracowników ochrony zdrowia wobec pielęgniarek, autorka ta uzyskała bardzo ciekawe wyniki.

W badaniach ankietowych, w których udział wzięło 130 osób (30 pracowników administracji szpitala, 32 ratowników medycznych, 31 specjalistów rehabilitacji oraz 37 położnych), pielęgniarki postrzegane były w swoim środowisku pracy jako kompetentne, niezależne, obdarzone dużym zaufaniem, choć niedoceniane w aspekcie płacowym. Pielęgniarstwo natomiast w opinii ankietowanych to samodzielna dyscyplina naukowa, a badania własne, których możliwość daje między innymi uzupełnianie zdobytego wykształcenia zawodowego, ugruntowują pozycję pielęgniarstwa na tle innych nauk medycznych.

W piśmiennictwie polskim nie odnaleziono publikacji prezentujących opinie studentów pielęgniarstwa na temat członków zespołu terapeutycznego w zależności od podjęcia zatrudnienia w wybranym zawodzie, dlatego też tematyka niniejszej pracy ma charakter nowatorski.

Prezentowane w niniejszej pracy wyniki badań pokazały, że wszystkie wymienione w ankiecie zawody medyczne są zawodami – z wyjątkiem zawodu lekarza – w Polsce niedocenionymi. Wyraźne różnice wystąpiły w przypadku analizy opinii studentów na temat statusu społecznego wymienionych zawodów. W opinii badanej grupy studentów najwyższy status społeczny ma zawód lekarza, najniższy – zawód pielęgniarki, a wyniki te są zgodne z prezentowanymi wyżej wynikami innych autorów. Według badanej grupy studentów wszystkie zawody medyczne wymagają ciągłego podnoszenia kwalifikacji. Podejmowanie pracy w zawodzie nie miało wpływu na opinie na temat konieczności podnoszenia kwalifikacji osób wykonujących zawody medyczne, co może wynikać z uzyskanego przekonania już w trakcie studiów medycznych, podczas których często podkreśla się szybki rozwój nauki w dziedzinach medycznych

i związaną z tym konieczność aktualizowania własnej wiedzy.

Wymienione w kwestionariuszu zawody medyczne: dietetyka, fizjoterapeuty, lekarza i pielęgniarki to w opinii badanej grupy studentów zawody ciekawe. Jednakże praca w zawodzie modyfikowała opinie studentów na temat zawodu dietetyka. Studenci niepracujący w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza w zdecydowanej większości nie mieli zdania na temat zawodu dietetyka, natomiast osoby wykonujące wspomniany zawód częściej deklarowały, że zawód dietetyka jest zawodem ciekawym. Zdaniem autorów, na zmianę opinii w tym obszarze mógł wpłynąć bezpośredni kontakt z dietetykiem podczas pracy zawodowej, jednakże należałoby sprawdzić, ile spośród osób badanych współpracuje z dietetykiem podczas opieki nad pacjentem.

Studenci w badanej grupie, bez względu na charakter wykonywanej pracy zawodowej, za najbardziej interesujący i satysfakcjonujący zawód medyczny uznali zawód lekarza, natomiast za najmniej satysfakcjonujące uznano zawody dietetyka i pielęgniarki, mimo że różnica nie była istotna statystycznie.

Wszystkie zawody medyczne w opinii badanej grupy studentów uznane zostały jako zawody przyszłościowe oraz jako wymagające doskonalenia umiejętności pracy w zespole medycznym, co jest zgodne z opiniami prezentowanymi w piśmiennictwie światowym [1–23].

Ponadto, uzyskane wyniki badań pokazały, że w badanej grupie studentów podjęcie pracy w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza nie wpłynęło na postrzeganie członków zespołu terapeutycznego. Zdaniem autorów niniejszej pracy jest to niepokojący wynik, podobnie jak wyniki prezentowane w doniesieniach światowego piśmiennictwa. Brak różnic w opiniach studentów pracujących i niepracujących w wybranym zawodzie na temat relacji wzajemnych uczestników zespołu terapeutycznego może oznaczać, że wspomniane w piśmiennictwie światowym stereotypowe opinie na temat członków zespołu terapeutycznego nie są weryfikowane nie tylko podczas studiów, ale również w trakcie pracy zawodowej. Uzyskane wyniki mogą pośrednio potwierdzać również wspomniane w literaturze, panujące w zespołach leczących stosunki hierarchiczne i brak interdyscyplinarnej współpracy w zespole, co potwierdza brak zmiany opinii na temat zespołu terapeutycznego wśród studentów pracujących w wybranym zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza.

OGRANICZENIE PREZENTOWANYCH WYNIKÓW BADAŃ

Istotnym ograniczeniem wyników prezentowanych w niniejszej pracy jest duża dysproporcja pomiędzy grupą osób wykonujących w chwili prowadzenia badania pracę związaną z wybranym kierunkiem studiów i osób niepracujących lub wykonujących pracę niezwiązaną z wybranym kierunkiem studiów. Jest to ograniczenie obiektywne i z tego względu niniejsza praca ma charakter doniesienia wstępnego, a jej autorzy będą kontynuować badania w liczniejszych grupach studentów reprezentujących różne kierunki studiów medycznych i związanych z naukami o zdrowiu.

WNIOSKI

1. W badanej grupie studentów praca w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza nie wpłynęła na postrzeganie członków zespołu terapeutycznego.
2. W opinii badanej grupy studentów, bez względu na rodzaj wykonywanej pracy, wykonywanie zawodów medycznych wymaga doskonalenia umiejętności pracy w zespole medycznym.
3. Istnieje konieczność wprowadzenia do programów studiów związanych z medycyną zagadnień dotyczących kształtowania przyszłych relacji międzyzawodowych, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia umiejętności komunikacji interpersonalnej w zespole medycznym.
4. Należy kontynuować badania w większej grupie studentów reprezentujących różne kierunki studiów związane z naukami o zdrowiu.

PIŚMIENNICTWO

1. McCallin A., McCallin M.: *Factors influencing team working and strategies to facilitate successful collaborative teamwork*. New Zealand Journal of Physiotherapy 2009; 37(2): 61–67.
2. Skorupka A., Machowicz A.: *Wybrane aspekty postaw pracowników ochrony zdrowia wobec pielęgniarek*. Problemy Pielęgniarstwa 2010; 18 (1): 53–59.
3. Ajjawi R., Higgs J.: *Learning to Reason: A Journey of Professional Socialisation*. Advances in Health Sciences Education 2008; 13: 133–150.
4. Gotlib J., Białoszewski D., Lewandowska M., Doroszewski A., Durka M., Sopała M.: *Współpraca interdyscyplinarnego zespołu terapeutycznego- praca u podstaw czy idee- fixe?* [w:] Janowski K, Cudo A (red). *Człowiek chory – Aspekty Biospołeczne*, T. 2, Lublin 2009: 145–161.
5. Gotlib J., Białoszewski D., Cabak A., Barczyk K., Bauer A., Grzegorzczak J., Kułak W., Majcher P., Nowotny-Czupryna O., Płaszewski M., Prokopowicz K., Sierdziński J.: *Postrzeganie zawodu fizjoterapeuty przez studentów I roku studiów I stopnia polskich uczelni o różnych*

- profilach kształcenia*. Fizjoterapia Polska 2009; 2 (9): 109–121.
6. Chakraborti C., Boonyasai R.T., Wright S.M., Kern D.E.: *A Systematic Review of Teamwork Training Interventions in Medical Student and Resident Education*. Journal of General Internal Medicine 2008; 23: 846–53.
 7. Hean S., Clark J.M., Adams K., Humphris D.: *Will opposites attract? Similarities and differences in students' perceptions of the stereotype profiles of other health and social care professional groups*. J Interprof Care 2006; 20 (2): 162–81.
 8. Brehm B., Breen P., Brown B., Long L., Smith R., Wall A., Warren N.S.: *An interdisciplinary approach to introducing professionalism*. American Journal of Pharmaceutical Education 2006; 15: 81–84.
 9. Curran V.R., Deacon D.R., Fleet L.: *Academic administrators' attitudes towards interprofessional education in Canadian schools of health professional education*. J Interprof Care 2005; 19 (Suppl 1): 76–86.
 10. Cooper H., Spencer-Dawe E., McLean E.: *Beginning the process of teamwork: Design, implementation and evaluation of an inter-professional education intervention for first year undergraduate students*. Journal of Interprofessional Care 2005; 19: 492–508.
 11. Dalley J., Sim J.: *Nurses' perceptions of physiotherapists as rehabilitation team members*. Clinical Rehabilitation 2001; 15: 380–389.
 12. O'Neill B.J., Wyness M.A.: *Student voices on an inter-professional course*. Med Teach. 2005; 27(5): 433–8.
 13. Neill M., Hayward K.S., Peterson T.: *Students' perceptions of the interprofessional team in practice through the application of servant leadership principles*. J Interprof Care 2007; 21(4): 425–32.
 14. Lumague M., Morgan A., Mak D., Hanna M., Kwong J., Cameron C., Zener D., Sinclair L.: *Interprofessional education: the student perspective*. J Interprof Care 2006; 20(3): 246–53.
 15. Pollard K.C., Miers M.E., Gilchrist M.: *Collaborative learning for collaborative working? Initial findings from a longitudinal study of health and social care students*. Health Soc Care Community 2004; 12(4): 346–58.
 16. Barker K.K., Bosco C., Oandasan I.F.: *Factors in implementing interprofessional education and collaborative practice initiatives: findings from key informant interviews*. J Interprof Care 2005; 19 (Suppl 1): 166–76.
 17. Hawk C., Buckwalter K., Byrd L., Cigelman S., Dorfman L., Ferguson K.: *Health professions students' perceptions of interprofessional relationships*. Acad Med 2002; 77(4): 354–7.
 18. Rudland J.R., Mires G.J.: *Characteristics of doctors and nurses as perceived by students entering medical school: implications for shared teaching*. Med Educ 2005; 39(5): 448–55. Comment in: Med Educ 2005; 39 (12): 1255–6.
 19. Gardner S.F., Chamberlin G.D., Heestand D.E., Stowe C.D.: *Interdisciplinary didactic instruction at academic health centers in the United States: attitudes and barriers*. Adv Health Sci Educ Theory Practice 2002; 7(3): 179–90.
 20. Curran V.R., Sharpe D., Forristall J.: *Attitudes of health sciences faculty members towards interprofessional teamwork and education*. Med Educ 2007; 41(9): 892–6. Epub 2007 Aug 13.
 21. Turner P.: *The occupational prestige of physiotherapy: perceptions of student physiotherapists in Australia*. Aust J Physiother 2001; 47(3): 191–7.
 22. Cooper H., Spencer-Dawe E.: *Involving service users in interprofessional education narrowing the gap between theory and practice*. J Interprof Care 2006; 20(6): 603–17.
 23. Hind M., Norman I., Cooper S., Gill E., Hilton R., Judd P., Jones SC.: *Interprofessional perceptions of health care students*. J Interprof Care 2003; 17(1): 21–34.

Joanna Gotlib
Zakład Dydaktyki i Efektów Kształcenia
Wydziału Nauki o Zdrowiu
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego,
ul. Żwirki i Wigury 61, 02-091 Warszawa
tel. (022) 57 20 490, fax. (022) 57 20 491,
e-mail: joanna.gotlib@wum.edu.pl